

Відгук
офіційного опонента
на дисертацію Коць Євгенії Михайлівни
«Психологічні особливості когнітивно-поведінкових стратегій
осіб із соціальною тривожністю»,
подану до захисту
на здобуття наукового ступеня кандидата психологічних наук
за спеціальністю 19.00.01 – загальна психологія, історія психології

Проблема соціальної тривожності не викликає сумніву ані в теоретиків, ані у практиків психологічної науки. Соціально-політична ситуація в Україні провокує нестабільність та невизначеність, на тлі яких головними тригерами тривожності виступають саме ситуації соціальної взаємодії. Для соціально тривожної особистості характерним є постійне переживання почуття напруженості, приниження, важкі передчути, уявлення про свою соціальну неспроможність, підвищена заклопотаність критикою на свою адресу, небажання вступати в соціальні контакти без гарантії сподобатися, ухилення від соціальної або навчальної діяльності, пов'язаної з інтенсивними і значущими соціальними контактами, вирішенням проблемних завдань тощо. Ці зміни зумовлені, здебільшого, існуючими когнітивними дисфункційними уявленнями та яскраво виявляються у відповідних проблемних реакціях та поведінкових патернах. Саме тому, на нашу думку, вибір когнітивно-поведінкової парадигми для розв'язання поставленого дослідницького завдання, є дуже вдалим, адекватним і обґрутованим. Загалом, слід відзначити ґрунтовність методологічного апарату дослідження, логічність і зрозумілість авторської концепції. Варто окремо відзначити чітку послідовність розгортання дослідження, здійсненого Коць Євгенією Михайлівною. У процесі ознайомлення та аналізу дисертаційної роботи у нас виникали запитання, які отримували відповідь якщо не на наступній сторінці, то у наступному

підрозділі дисертації. Хочемо підкреслити, що у рецензованій роботі наукова думка плавно, логічно і дуже природно рухається від теоретичних пошуків авторки до методологічних узагальнень, окреслення концепції, її емпіричної перевірки та опису й інтерпретації отриманих закономірностей.

Об'єкт і предмет дослідження визначені чітко й зрозуміло. Відповідно до них визначені завдання дослідження, котрі повністю виконані у рецензованому дослідженні. Цілком погоджуємося із означеними науковою новизною та практичною значущістю дослідження. Виокремлення ауто- і гетеро- спрямованих когнітивних та поведінкових стратегій здійснено вперше стосовно осіб із соціальною тривожністю. Новаторським вважаємо врахування дисертанткою ранніх дисфункційних схем як чинників когнітивно-поведінкових стратегій, що призводять до соціальної тривожності. Тут слід зазначити комплексний підхід авторки до проблеми – досліджуються як когнітивно-поведінкові патерни у конкретний момент переживання соціальної тривожності, так і глибинні причини розвитку соціальної тривожності через аналіз ранніх дисфункційних схем.

Окремого акцентування заслуговує здійснене дисертанткою виокремлення психолінгвістичних маркерів, які свідчать про наявність соціальної тривожності і сигналізують про різні ранні дисфункційні схеми, що є її детермінантами. Цей аспект роботи, на нашу думку, є істотним як для теоретичної психології, так і в царині практичної психології дасть можливість значно удосконалити роботу із корекції тривожності.

У першому розділі «**Теоретичні основи дослідження поведінкових стратегій особистості**» авторка здійснила теоретичний аналіз проблеми, визначила основні напрями та тенденції вивчення тривожності та соціальної тривожності, зокрема, з'ясувала різні види та форми соціальної тривожності. У розділі чітко розмежовано поняття «тривога», «тривожність», «фобія». Істотним для побудови логічно завершеного дослідження був, як ми тепер бачимо, чіткий аналіз різних наукових підходів до дослідження феномену

тривожності у межах біхевіоризму, соціального научіння, теорії самопрезентації, інтерперсонального та еволюційного підходів, теорії прив'язаності. Проаналізовані дослідження соціальної тривожності демонструють повний спектр наукових поглядів на зазначену проблему. Приємно вражає витриманий авторкою баланс між аналізом класичних досліджень тривожності та сучасних, причому, як вітчизняних, так і зарубіжних вчених. Саме глибока фундаментальна основа та врахування результатів новітніх наукових розвідок проблеми тривожності дали змогу (як показав аналіз дисертації) Євгенії Михайлівні здійснити ґрутовне і цілісне дослідження соціальної тривожності (підрозділ 1.1.).

У підрозділі 1.2. докладно проаналізовано вікові особливості появи та прояву соціальної тривожності, когнітивно-поведінкових стратегій її подолання та найбільш характерних механізмів психологічного захисту. Виявлено, що окрім загрози, що міститься безпосередньо у ситуації соціальної взаємодії, тривожність підвищується й дисфункційними когнітивними уявленнями та деструктивними поведінковими стратегіями. Песимізм,egoцентризм, рефлексія, асертивність та труднощі самопрезентації підлітків провокують агресію, дезадаптацію, меншовартісність та відмову від конструювання життєвих планів у юнацькому віці. Саме аналіз динаміки тривожності дає змогу визначити істотні характеристики феномену та загальні принципи і механізми функціонування соціальної тривожності.

Підрозділ 1.3. присвячений аналізу соціальної тривожності у студентів, зокрема, з'ясовано основні тригери соціальної тривожності у студентів, особливості прояву їх видів та впливу на загальну соціально-психологічну адаптацію. Авторка цілком слушно зауважує, що на тлі швидких (подекуди близькавичних) соціальних, соціокультурних, технологічних змін, найбільш незахищеною у плані стабільності виявляється саме студентська молодь. Відтак, здійснення емпіричного дослідження соціальної тривожності на вибірці осіб юнацького віку, які є студентами, видається цілком обґрунтованим і

правомірним. Адже саме студентський вік характеризується тривогою за своє майбутнє у ситуації невизначеності, наявністю значної кількості факторів, що провокують соціальну тривожність. І водночас, є сенситивним періодом для зміни поведінкових патернів та когнітивних уявлень.

Другий розділ «Методологічні засади дослідження когнітивно-поведінкових стратегій студентів із соціальною тривожністю» присвячений докладному опису емпіричного дослідження – його методологічної бази, обраних діагностичних методик, результатам якісної і кількісної обробки та їх структурної інтерпретації.

У підрозділі 2.1. докладно й ґрунтовно з'ясовано методологічні засади дослідження, зокрема, наукові парадигми, фундаментальні ідеї та теоретичні принципи когнітивно-поведінкового підходу, що послугували зasadничими положеннями здійсненого Коць Е.М. дослідження. Вважаємо їх цілком адекватними завданням дисертаційної роботи.

Відтак, вибір методичного апарату для дослідження предмету дисертаційної роботи є достатнім, надійним і валідним. Проаналізований у підрозділі 2.2. діагностичний інструментарій містить методики для вивчення особистісних характеристик (16-факторний особистісний опитувальник), ранніх дисфункційних схем, особливостей наративу, стратегій поведінки в стресових ситуаціях, схильності до девіантної поведінки, самооцінки рівня тривожності та оцінки соціальної тривожності (загалом, дев'ять методик). Саме такий комплексний підхід до вивчення феномену соціальної тривожності дав змогу дисертантці отримати переконливі результати.

Важливим, як у теоретичному, так і у практичному значенні є здійснене дисертанткою емпіричне дослідження когнітивних та поведінкових патернів, які провокують і супроводжують соціальну тривожність їх кількісна обробка та (що важливіше) якісна інтерпретація (підрозділ 2.3.). Авторкою виділено найбільш характерні для студентського віку фіксовані дисфункційні ідеї. Це дає нам знання того, що, тривожність студентів на когнітивному рівні стосується,

передусім, оцінки іншими їх інтелектуальних можливостей та зовнішнього вигляду. І це спонукає їх обмежувати або змінювати, передусім, свою мовленнєву та комунікативну діяльність. Вважаю, що виділені Євгенією Михайлівною типові когнітивно-поведінкові реакції дозволять значно покращити корекційну роботу, можуть бути активно використані при створенні різного роду тренінгово-корекційних програм для осіб студентського віку. Слід відзначити й важливі результати порівняння особливостей когнітивних патернів представників жіночої та чоловічої статі. Виявлені гендерні відмінності тригерів соціальної тривожності (у чоловіків тривожність головним чином пов'язана із втратою контролю за ситуацією, а у жінок – із втратою привабливості в очах інших) дають поштовх як для роздумів, так і для подальших наукових розвідок у цьому напрямку.

У третьому розділі «**Ранні дисфункційні схеми як чинники когнітивно- поведінкових стратегій студентів із соціальною тривожністю**» представлені результати факторного аналізу, докладно проаналізовані факторні структури кожного з виявленіх рівнів соціальної тривожності, зазначені результати кореляційного аналізу зв'язків ранніх дисфункційних схем із поведінковими патернами та особистісними рисами. Слід відзначити стрункість побудови емпіричного дослідження – пригадується фраза «все геніальне просте». Відтак, науковий поступ авторки є чітким і послідовним і саме це, на нашу думку, дало змогу виявити різні аспекти досліджуваної проблеми.

У підрозділі 3.1. дисерантка докладно проаналізувала факторні структури соціальної тривожності диференціювавши їх за рівнями (високий, середній, низький). Це дало можливість виявити, що рівень соціальної тривожності характеризується не тільки (і не стільки) кількісними показниками, але більшою мірою обумовлений якісними відмінностями у когнітивно-поведінкових стратегіях осіб. Цікавими є дані про те, основною особистісною характеристикою високо тривожних осіб є почуття провини, сорому, самообвинувачення за нерішучість і невпевненість, що супроводжується

деструктивними когнітивно-поведінковими стратегіями. Тоді як у осіб із середнім рівнем соціальної тривожності переважає уникання проблемних соціальних ситуацій, надлишкова тактовність і надмірна покірність.

Значним доробком авторки вважаємо визначення ранніх дисфункційних схем предикторами когнітивно-поведінкових патернів (підрозділ 3.2.). Заслуговують на увагу результати здійсненого Коць Євгенією Михайлівною кореляційного аналізу зв'язків між особистісними дисфункційними схемами та пре-дикторами соціальної тривожності. У дослідженні чітко й наочно (рис.3.2., 3.4., 3.6., 3.8., 3.10., 3.12.) продемонстровано, які саме вроджені та набуті скильності, когнітивні та поведінкові спотворення призводять до відповідних когнітивно-поведінкових стратегій у кожному з визначених шести видів ранніх дисфункційних схем.

Аналіз наративів дав змогу дисерантці виокремити психолінгвістичні показники різних ранніх дисфункційних схем та описати їх якісні відмінності у осіб з різним рівнем соціальної тривожності (підрозділ 3.3.). Виявлені спільні та відмінні маркери у наративах осіб з різними когнітивно-поведінковими схемами створюють фундамент для побудови валідного психодіагностичного інструментарію і, безперечно, мають теоретичне і практичне значення.

Результати здійсненого дослідження висвітлено у достатньо великий кількості публікацій авторки (загалом 12 публікацій), та апробовано на п'ятнадцять міжнародних та всеукраїнських науково-практичних конференціях.

Автореферат дисертації відповідає структурі та змісту дисертації. Зауважень до оформлення роботи немає.

Оцінюючи рецензовану працю загалом вельми позитивно, хочу водночас зауважити певні дискусійні питання:

1. У роботі зазначено, що допомогою методик SPIN та SPRS студенти були поділені на групи з низьким, середнім і високим рівнем тривожності. Далі у Розділі 3 докладно проаналізовано факторну структуру соціальної

тривожності диференційовано за означеними рівнями тривожності. Тому, вважаємо, що робота набула б більшої повноти і цілісності у разі докладного якісного опису кожного із визначених рівнів соціальної тривожності..

2. У підрозділі 3.1, який називається «Факторні структури високого, середнього, низького рівнів соціальної тривожності» міститься опис факторів, виділених в результаті факторного аналізу. Тому дещо дивним видається вміщений у цьому підрозділі теоретико-емпіричний аналіз проблеми вияву соціальної тривожності у студентів, що яскраво відображеній у таблиці 3.1. «Прояви соціальної тривожності у студентів» (с.112). Вважаємо, доцільним такий аналіз був би у підрозділі 2.3., який містить опис методик, обраних для емпіричного дослідження.

3. У підрозділі 3.3. «Психолінгвістичні маркери соціальної тривожності студентів із різними дисфункційними особистісними схемами» авторка зазначає, що «для визначення психолінгвістичних маркерів ми обробили наративи осіб із середнім та підвищеним рівнем соціальної тривожності» (с.145). Подальший текст підрозділу докладно описує здійснене дослідження та його результати. Проте, виникає запитання – чому наративи осіб із низьким рівнем тривожності не підлягали аналізу на предмет вияву психолінгвістичних показників?

4. Додаткового пояснення потребує фраза у висновку до дисертаційної роботи про те, що «результати емпіричного дослідження свідчать, що переважна більшість студентів мають середній та високий рівні тривожності» (с.163). Тоді як раніше у тексті дисертації, на с.98 та рисунку 2.1. зазначено, що студентів із низьким рівнем соціальної тривожності – 61,7%, а з середнім і високим – 34,7% та 3,6% відповідно.

5. І наостанок, побажання. Вважаємо, що практичний доробок дисертаційного дослідження був би набагато більш вагомим, якби результати теоретичного та емпіричного наукового пошуку дисертантки втілились у

практичну тренінгову програму зниження соціальної тривожності студентів. Хочемо побажати авторці успіхів у цьому напрямку.

Дискусійні питання, висловлені зауваження та побажання не впливають на загальну позитивну оцінку рецензованої дисертації та не знижують наукового і практичного внеску Коць Є.М. у дослідження актуального для загальної психології питання соціальної тривожності.

Отже, дисертаційне дослідження Коць Євгенії Михайлівни є самостійним, завершеним дослідженням актуальної проблеми, що становить теоретичний інтерес і має практичне значення. Дослідження відповідає вимогам, що їх ставить МОН України до кандидатських дисертацій, а його авторка – Коць Євгенія Михайлівна – заслуговує на присудження їй наукового ступеня кандидата психологічних наук за спеціальністю 19.00.01 – загальна психологія, історія психології.

Офіційний опонент

доктор психологічних наук, доцент,
професор кафедри психології Тернопільського
національного педагогічного університету
імені Володимира Гнатюка МОН України

М.О.Орап

